

Egipt starożytny.

Historia

Starożytni Egipcjanie rozumieli historię jako powtarzaną co pewien czas rytualną odnowę wydarzeń z przeszłości; służyło temu m.in. święto Sed; odnowa ta, przebiegająca wg ustalonego schematu, obejmowała m.in. rytualne pokonanie tradycyjnych wrogów Egiptu (Nubijczyków i Azjatów) przez każdego nowego faraona po wstąpieniu na tron, a także konieczność odnowy i ciągłej rozbudowy świątyń; oficjalne przekazy hist. utrwalone na murach świątyń i stelach król. przedstawiają obraz zgodny z oczekiwanym, a nie rzeczywistym przebiegiem wydarzeń, stąd ich wartość źródłowa jest niepełna; do staroż. źródeł pisanych do historii Egiptu zaliczają się też listy królów (m.in. tzw. Królewski Kanon z Turynu, tzw. Kamień z Palermo) oraz sporządzona na ich podstawie kompilacja Manetona z 280 p.n.e.; na podstawie tych źródeł można odtworzyć chronologię względną panowania kolejnych władców i najważniejszych wydarzeń; ustalenie przybliżonej chronologii bezwzględnej stało się możliwe m.in. dzięki zestawieniu staroż. informacji o datowanych zjawiskach heliakalnego wschodu Syriusza (wyznaczającego początek kalendarzowego roku egipskiego) z opracowanymi współcześnie danymi astr.; oprócz źródeł pisanych podstawowe znaczenie przy rekonstrukcji historii Egiptu mają źródła archeol.; stanowią one jedyną podstawę badania najdawniejszych dziejów poprzedzających wynalezienie pisma. Prahistoria Egiptu obejmuje 3 etapy, odpowiadające okresom o nierównej długości: paleolitu (ok. 500–10 tys. lat p.n.e.) — na terenie Egiptu i Nubii odkryto narzędzia krzemienne zaliczane m.in. do kultury [abwilskiej](#), [aszelskiej](#), aterskiej i sebilskiej; neolitu (ok. 10–4 tys. lat p.n.e.) — w tym czasie powstały pierwsze osiedla typu wiejskiego, położone gł. na terenie obecnej Pustyni Libijskiej, która miała wówczas charakter stepu; w V tysiącl. p.n.e. rozwinęło się rolnictwo (kultury: Fajum w środkowym Egipcie i Merimde w Dolnym Egipcie). Okres predynastyczny (IV tysiącl. p.n.e.) cechuje szybki rozwój gosp. (dzięki wykorzystaniu wylewów Nilu, zastosowania podziału pracy i lepszych narzędzi) oraz rozwój społ. stratyfikacji; rozróżnia się 3 kolejne fazy rozwojowe określane mianem kultur: Badari (ok. 4000–3700 p.n.e.), Nakada I (ok. 3700–3500 p.n.e.) i Nakada II (ok. 3500–3100 p.n.e.); w okresie ok. 3100–3000 p.n.e., zw. niekiedy okresem Nakada III lub dyn. 0, powstały 2 rozwinięte organizmy państw. — w Górnym i Dolnym Egipcie, których rywalizacja doprowadziła do zjednoczenia Egiptu ok. 3000 p.n.e. Proces zjednoczenia przypisywany legendarnemu [Menesowi](#) obejmował okres panowania kilku władców dyn. 0 i I dyn.; w tym czasie powstało miasto [Memfis](#) jako stol. zjednoczonego państwa. Został też opracowany system rel. identyfikujący króla ze Stwórcą i bogiem nieba Horusem. Na tym systemie opierał się ustrój polit. państwa. Dla usprawnienia organizacji

administracji i gospodarki opracowano system pisma oraz kalendarz. Zjednoczone państwo składało się z 2 organizmów, co podkreślano przez: zakładanie miast o identycznych nazwach w Górnym i Dolnym Egipcie, tytuły króla, a także przez zbudowanie dla każdego króla 2 grobowców na cmentarzach w Memfis ([Sakkara](#)) i [Abydos](#) Stare Państwo. W czasach III dyn. (XXVII–XXVI w.) państwo przeżywało szybki rozwój gosp. i kult., zwł. za panowania [Dżesera](#); w pełni ukształtowany sprawny system adm. umożliwiał powstanie monumentalnej rzeźby i architektury kam.; organizacja wielkich centralnych inwestycji budowlanych (piramidy) stanowiła sprawdzian funkcjonowania systemu społ.-gosp. i służyła umocnieniu poczucia przynależności nar. i państw. uczestniczących w budowie mieszkańców kraju, a odzwierciedlając ideę boskości króla, spełniała funkcję religiotwórczą. Szczytowym okresem funkcjonowania systemu polit. i gosp.-społ. były czasy IV dyn. (XXVI–XXV w.), zwł. panowanie [Cheopsa](#) [Chefrena](#); od IV dyn. wzrosło znaczenie kultu boga [Re](#), który zastąpił króla na szczycie panteonu; równocześnie wzrosło znaczenie wysokich urzędników, w tym nomarchów oraz zwiększyło się znaczenie świątyń, wsparte coraz liczniejszymi nadaniami własności ziemskiej przez króla; w czasach V dyn. (XXV–XXIV w.) proces prywatyzacji ziemi w połączeniu z rosnącym znaczeniem prowincji prowadził do decentralizacji i osłabienia władzy króla; ta tendencja pogłębiała się w czasach VI dyn. (XXIV–XXII w.), kiedy Egipt stał się praktycznie związkiem gospodarczo niezależnych okręgów; władza króla stała się wówczas symboliczna. Pierwszy Okres Przejściowy. Po śmierci króla Pepi II (który panował przez 94 lata) rozpoczął się długi okres rozdrobnienia polit. i walk o tron; okres ten (VII–XI dyn., XXII–XXI w.) charakteryzował się upadkiem gosp. i kult. oraz zaburzeniami społ., przybierającymi niekiedy formę powstań lud. przeciw lokalnym nomarchom; do największego znaczenia doszli w tym czasie książęta z Herakleopolis, którzy uzależnili od siebie środkowy Egipt i Deltę Nilu, oraz książęta z [Teb](#), którzy podporządkowali sobie Górny Egipt; w wyniku wojny zwycięstwo odniósł władca tebański Mentuhotep II, który zjednoczył ponownie kraj w poł. XXI w. p.n.e., rozpoczynając okres tzw. Średniego Państwa. Średnie Państwo (XXI–XVIII w.). W czasach XI dyn. została odbud. centralna administracja, ale prawdziwy rozwój Egiptu przypadł na okres XII dyn.; w wyniku reform przeprowadzonych przez kilku kolejnych władców nastąpił wzrost autorytetu króla przy znacznym ograniczeniu niezależności nomarchów i likwidacji dziedziczności urzędów; jednocześnie stolica została przeniesiona do środkowego Egiptu w pobliże oazy [Fajum](#), gdzie przeprowadzono wielkie prace melioracyjne i zbudowano potężny zbiornik retencyjny, chroniący egipskie rolnictwo przed nadmiarem lub niedoborem wody z wylewu Nilu; nastąpił wówczas szybki rozwój handlu zagr. (z Kretą, Puntem, Syrią, Azją Mniejszą i Mezopotamią); stworzono zaw. armię i zabezpieczono granice kraju, budując rozległy system fortyfikacji we wschodniej części delty Nilu i w dolnej [Nubii](#); teren między I a II Kataraktą został skolonizowany i jako kraina Uauat wcielony do Egiptu; okres Średniego Państwa stanowi jeden ze szczytowych okresów rozkwitu sztuki i literatury. Drugi Okres Przejściowy. [Amenemhata III](#) (ok. 1797 p.n.e.); niestabilność władzy centralnej w okresie XIII–XIV dyn. (XVIII–XVII w.) spowodowała osłabienie Egiptu; ok. 1650 p.n.e. kraj

został uzależniony przez plemiona semickie ([Hyksosi](#)), które założyły rezydencję we wschodniej części Deltę Nilu (Awaris) i panowali jako XV i XVI dyn.; w poł. XVI w. p.n.e. tebańscy władcy pokonali Hyksosów i ponownie zjednoczyli kraj. Negatywną konsekwencją zniesienia dziedziczności urzędów przez Senusereta III okazał się chaos organizacyjny, który wystąpił po śmierci ostatniego znaczącego faraona XII dyn. Nowe Państwo. Wraz z nastaniem XVIII dyn. (XVI–XIV w.) rozpoczął się okres szczytowej potęgi Egiptu; władcy: [Totmes I](#) i Totmes III rozszerzyli granice państwa, tworząc imperium sięgające na północ do Eufratu, na południe — do IV Katarakty na Nilu; spowodowało to wejście Egiptu w sferę interesów innych mocarstw bliskowschodnich i prowadziło do ciągłych konfliktów o panowanie w Syrii i Palestynie (kolejno z państwami Mitanni, Hetytów, Asyrią, Babilonią i Persją); w polityce wewn. królowie XVIII dyn. opierali się na zamożnych rodach urzędniczych, armii i w coraz większym stopniu na ścisłych związkach ze świątyniami, których potęga gosp. i niezależność rosły; w dyspozycji króla pozostawała stosunkowo niewielka część ziemi; próba zmiany tej sytuacji stanowiła istotę tzw. reformy [Amenhotepa IV Echnatona](#); po jej upadku władzę przejęła armia ([Horemheb](#)), z której wywodziła się XIX dyn. (XIV–XII w.); królowie [Seti I](#) i Ramzes II nawiązali do imperialnej polityki poprzedników; traktat Ramzesa II z Hetytami ok. 1260 zapewnił Egiptowi długi okres pokojowej stabilizacji i umożliwił rozwinięcie na niespotykaną skalę świątynnego budownictwa monumentalnego; gosp. i polit. rola świątyń wzrosła jeszcze bardziej, przy czym dominujące znaczenie miał państw. kult [Amona](#) tebańskiego; w tym czasie stolica państwa została przeniesiona do wschodniej części delty Nilu (Pi-Ramzes); po śmierci Ramzesa II, w czasach Merenptaha i Ramzesa III rozpoczęła się seria wojen obronnych z tzw. Ludami Morza (grupa wojowniczych plemion przybyłych z północy) i Libijczykami; towarzyszyły temu konflikty wewn. o władzę i głęboki kryzys gosp. (inflacja, bunty); w czasach XX dyn. (XII–XI w.) te negatywne zjawiska nasiliły się (dokumenty adm. z tego okresu ukazują korupcję urzędników i głód); utrata przez państwo monopolu na handel prowadziła m.in. do wzrostu przestępczości o podłożu gosp. (m.in. rabunki grobowców i świątyń); wzrost znaczenia armii i niezależności gosp. wysokich urzędników i świątyń wobec ograniczonych możliwości działania władzy centralnej doprowadziły w czasach panowania Ramzesa XI do wojny domowej i odsunięcia króla od władzy przez armię ([Herhor](#)) wraz z ogłoszeniem stanu wyjątkowego; w Egipcie powstały 2 ośr. władzy: w [Tanis](#) (królowie XXI dyn., XI–X w. p.n.e.) i w Tebach (tzw. państwo Amona pod rządami dynastii arcykapłanów). Trzeci Okres Przejściowy i Okres Późny. W X w. do dużego znaczenia doszli w osłabionym państwie libijscy osadnicy mieszkający od czasów wojen libijskich Merenptaha i Ramzesa III w licznych koloniach, zwł. w Dolnym Egipcie; wódz libijski [SzeszonkKusz](#), opanowując Egipt jako XXV dyn. (tzw. etiopska, VIII–VII w.); w 671 północny Egipt dostał się przejściowo pod okupację asyr.; wykorzystując konflikty między Asyryjczykami a Kuszytami egipskimi książęta z Sais: Necho I i [Psametyk I](#) zdobyli władzę w kraju i rozpoczęli ostatni okres egipskiego rozkwitu — panowanie XXVI dyn. (664–525) — zw. renesansem saickim, charakteryzujący się niezależnością polit., odrodzeniem gosp. i kult.; Egipt prowadził wtedy odważną politykę zagr.

w Azji, skutecznie odpierając inwazję Babilończyków; 525 p.n.e. najazd Kambyzesa II położył kres niepodległości kraju; Egipt stał się satrapią monarchii perskiej (z wyjątkiem krótkiego okresu wolności w czasach XXIX i XXX dyn., 399–343 p.n.e.). Wraz z upadkiem Persji po wyprawie Aleksandra III Wielkiego Egipt (332 p.n.e.) dostał się we władanie Macedonii; 305 p.n.e. namiestnik maced., Ptolemeusz, syn Lagosa, zał. własną dynastię ([Ptolemeusze](#)), panującą w Egipcie aż do podboju rzymskiego 30 r. p.n.e.; Egipt został włączony przez Augusta do imperium rzymskiego i przekształcony w prow. cesarską, dzielił następnie losy cesarstwa i Bizancjum; 639–641 n.e. został podbity przez arab. wojska kalifa Umara. z Bubastis przejął legalnie władzę 945 p.n.e., zakładając XXII dyn., która rozpoczęła tzw. III Okres Przejściowy (XXII–XXV dyn., X–VII w.); sytuacja polit. i gosp. w kraju była niestabilna; walkę o władzę między książętami libijskimi wykorzystali najeźdźcy z południa (w Górnym Egipcie, w rejonie miasta Czeni (gr. Tinis, stąd panowanie I i II dyn. w XXX–XXVIII w. p.n.e. jest zw. okresem tynickim albo archaicznym). i